

при повній відсутності реальних фінансових можливостей задовольнити потреби черговиків є повним абсурдом. Вирішення цих проблем – тема окремого дослідження. Але один ґрунтовний висновок можна зробити: вирішення проблем лежить не в площині галузевих чи фінансових сфер, а залежить від загального стану економіки і добробуту населення.

Література

1. Конституція України. – К.: Українська видавнича фундація. – 1996 р. – С. 17.
2. Жилищний кодекс Української РСР (научно-практичний коментарий). – Київ: Изд-во политической литературы. – 1990.
3. Бузырев В.М. Источники и методы аккумуляции средств, направляемых на капитальные вложения: Лекция по курсу „Организация финансирования и долгосрочного кредитования капитальных вложений”// В.М. Бузырев //– М., 1958.
4. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 р. № 2542-III // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 131.
5. Воронова Л.К. Финансовое право / Л.К. Воронова, Н.П. Кучерявенко – Харьков: Легас, 2003. – 360 с.
6. Дані Міністерства фінансів України / Щодо спрямування коштів на будівництво житла для молоді. До виступу М.Я. Азарова.
7. Закон України „Про Державний бюджет України на 2010 рік” від 27.04.2010 р. № 2154-VI // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 80.
8. Закон України „Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їх сімей” від 15.06.2004 р. № 1763-IV // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 126.
9. Карасева М.В. Финансовое правоотношение / М.В. Карасева – М.: Издательство “Норма”, 2001. – 283 с.

УДК 340.12

М. Целуйко

здобувач,

Одеська національна юридична академія

ПРОФЕСІОНАЛЬНО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА ПРАЦІВНИКІВ ПРАВОВОЇ СФЕРИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті визначено професійно-правову культуру працівників правової сфери, проаналізовано її функції, зроблено порівняльний аналіз професійно-правової культури вітчизняних працівників правової сфери суспільних відносин та інших держав.

Ключові слова: професійно-правова культура, професія, культура, діяльність, професіоналізація, моральна культура, працівники правової сфери, суспільні відносини.

В статье определено профессионально-правовую культуру работников правовой сферы, проанализированы ее функции, сделан сравнительный анализ профессионально правовой культуры отечественных работников правовой сферы общественных отношений и других государств.

Ключевые слова: профессионально-правовая культура, профессия, культура, деятельность, профессионализация, нравственная культура, работники правовой сферы, общественные отношения.

In the article certainly professionally legal culture of workers of legal sphere of public relations, its functions are analysed, a comparative analysis is done professionally legal cultures of domestic workers of legal sphere of public relations and other states.

Keywords: professionally-legal culture, profession, culture, activities, professionalism, moral culture, legal staff areas, public relations.

Постановка проблеми. Зв'язок культури з державністю зумовлює вимоги до співробітників правової сфери, які повинні бути людьми морального обов'язку, високої правової культури і високого професіоналізму. Тому необхідно зупинитися на особливій ролі правової культури у формуванні професійно-правової культури працівників правової сфери. Ми відзначали, що механізм професійно-правової культури дуже складний, і формується вона в різних сферах правової діяльності певного роду. При цьому навіть у

відношенні працівників правової сфери, коли ми говоримо про їх професійно-правову культуру, поряд із загальним слід мати на увазі і особливе, а саме правову культуру, пов'язану з родом службової діяльності працівників правової сфери, їх посадовими правами та обов'язками.

Наголосимо, що права культура особистості безпосереднім чином вплетена в правову культуру суспільства. Вона відображає ступінь її прогресивного розвитку і втілює в собі здатність забезпечити правомірну діяльність особистості [11, с.58].

Цей процес за своїм характером двосторонній і забезпечує розвиток як правової культури суспільства, так і професійно-правову культуру (стосовно, наприклад, до діяльності працівника правової сфери). Початок цього руху бере свій початок в особистісній сфері, коли з'являється незадоволення існуючим станом справ. Потім настає потреба в нових формах правової діяльності. Вони – важлива передумова переходу особистісної правової культури працівника правової сфери на більш високий рівень. Потім формуються умови для оволодіння новими підходами та досвідом інших працівників правової сфери для знаходження більш справедливих відносин права.

Правова культура виступає специфічним засобом теоретичної і практичної діяльності людей. І приклади такої діяльності демонструють працівники правової сфери. Витоки подібного руху знаходяться, як правило, у невдоволенні існуючим у суспільстві станом справ з боку громадян. Саме вони страждають найбільше від протизаконної дії злочинців і, в чималому ступені, від тих, хто покликаний захистити їх від злочину. Різниця полягає в тому, що захисту від злочинців можна очікувати від працівників суду, прокуратури, міліції. Захисту же від низької правової культури працівників правової сфери суспільства шукати практично ніде. Тому права культура виступає, з одного боку, головною передумовою ефективності юридичної діяльності, а з іншого – предметом особливої уваги з боку всіх працівників правової сфери [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури, що стосується культури правотворчості працівників правової сфери суспільних відносин, що вбирає комплекс юридико-технічних і соціально-економічних проблем, може розглядатися як відповідність правових норм загальноновизаним еталонам, стандартам, науковим положенням, погодженим з традиціями, звичаями і загальною культурою народу. Сьогодні для правотворчості суб'єктів України характерне швидке реагування на динамічно мінливі умови суспільного життя, створення багатогалузевих комплексних законів. У цих умовах для підвищення культури правотворчості правових суб'єктів України необхідні:

- 1) скоординованість і взаємодія представницьких і виконавчих органів влади, розширення кола суб'єктів законодавчої ініціативи;
- 2) застосування міжнародних стандартів, загальнообов'язкових правил юридичної техніки;
- 3) підвищення кваліфікації правників;
- 4) обов'язковість експертизи проектів (правової, лінгвістичної та інших).

Слід також зазначити, що, на думку А.П. Коробової, правозастосування являє собою одну з форм реалізації правової політики, тому культура правозастосування безпосередньо залежить від того, яка права політика, відображає її успіхи і прорахунки. На сьогоднішній день рівень культури правозастосування є неприпустимо низьким, в силу чого і практичні результати правової реформи залишають бажати кращого. По-перше, відсутні традиції, на які повинна спиратися культура правозастосування (ті з них, що дісталися від радянського періоду, лише гальмують суспільний розвиток, а нові, демократичні ще не склалися). По-друге, права реформа потребує більш солідну фінансовому підтримку. По-третє, застаріла система підготовки кадрів для слідчих і судових органів, що обумовлює невисокий рівень їх професіоналізму (зустрічаються факти неадекватно суворого покарання за дрібні злочини і в той же час безкарність окремих осіб за очевидну винність). Невіра в ефективність діяльності правоохоронних органів характерна не тільки для простих громадян, але і для самих правоохоронців. Не сподіваючись на слідчі органи, потерпілі та їх близькі ведуть самостійні розслідування; відомі факти затримання розшукуваних осіб громадянами; почастишали випадки самочинної розправи над злочинцями.

За словами І.В. Осики, за останнє десятиліття в кримінальному судочинстві відбулися позитивні зміни (конституційно закріплені найважливіші процесуальні принципи, зросла роль суду, ревізовано законодавство), ці позитивні зрушення не можуть заступити істотних недоліків культури судочинства. Слідча і судова практика дають численні приклади порушень, які свідчать не стільки про незнання закону слідчими, прокурорами, судьями, скільки про неповагу до нього, про впевненість у безкарності, байдужість до долі людини, звинуваченого у злочині. Низький рівень культури не тільки самих правоохоронців, а й законодавців (заклики деяких депутатів «розстрілювати на місці ватажків банд»), і журналістів, які пишуть на ці теми (у публікаціях зустрічаються некоректні вислови на кшталт «ордер на арешт», згадуються неіснуючі «слідчі МВС» і т.д.) [4, с.9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні до цих пір по суті не проводиться єдина права політика і (як наслідок) права реформа. Відомчих рішень недостатньо; нічого не дають і суто організаційні заходи, наприклад передача функцій від прокурора до судді, бо права культура

обох однаково низька. Вузька спеціалізація в освіті також небезпечна, оскільки може призвести до появи свого роду «каст»; прийнятним варіантом може стати введення ліцензування юридичних професій за зразком США. Що стосується культури правотворчості, то її підвищення не повинне йти по шляху повної професіоналізації депутатського корпусу, що призведе лише до його віддаленості від народу. Депутат не уті. Так, поряд із значним розвитком юридичних структур в Україні у XX ст. дослідження констатують серйозне зниження рівня правосвідомості населення. Забите і безправне українське селянство початку XX ст. мало більш цілісну правосвідомість в порівнянні з вільним і освіченим, але налаштованим більш нігілістично суспільством сучасної України, про що свідчать об'єктивні показники злочинності [6, с.182].

Розбіжність закону і правосвідомості характеризує самостійне існування в Україні традиційного типу правової культури, яка сама по собі не специфічна для України, але її різьча диференціація з офіційним правопорядком виділяє Україні по витратності і одночасно неефективності системи юридичного контролю за дотриманням норм. Стийкий правопорядок полягає в неформальному дотриманні законів і дії соціально-психологічних механізмів ресоціалізації правопорушників. Існування в Україні громіздкої державної системи примусу за дотриманням закону ставить проблему відновлення єдності людини і права.

Джерело законслухняності лежить в успадкованих і набутих через правову культуру здібностях людей. Почуття законності і справедливості – найважливіші соціальні якості, настільки ж важливі для людини, як здатність до мови і спілкування. Ми мало знаємо про ці процеси, бачимо лише зовнішні прояви і так само зовні намагаємося на них впливати через арсенали переконання і примусу. Між тим соціальною цінністю, здатною визначати характер поведінки і принципи відносин в суспільстві, юридичні пізнання стають в контексті певного світогляду, життєвого укладу, системи етичних стандартів і повсякденного побуту людини. Поза цих умов підготовка працівників правової сфери позбавлена характеру справжньої освіти і зводиться, по суті справи, до поглибленим технічних навичок.

Юрицизм правової культури не визначається лише диференціацією інститутів юридичної практики. Юрицизм – це творчість людини, яка формується поза формальних державно-правових структур. Далеко не випадково, що правова освіта як широка практика і самостійна галузь навчання з'явилася значно пізніше самої юридичної професії, збігшись, по суті справи, з процесом відновлення соціального сенсу втраченого римського правового спадку в середньовічних університетах Італії та Німеччини. Так само не випадково, що до цих пір значна частина працівників правової сфери у світі готується методом індивідуального навчання юридичних дій в конкретній сфері юридичної практики [8, с.10].

Така модель підготовки визнається досить ефективною, тому що концентрує увагу на суворій специфіці юридичного методу. Однак саме такий тип підготовки працівників правової сфери найбільш виразно демонструє реальний механізм соціалізації права: змістовні і техніко-догматичні елементи займають у ньому важливе, але, по суті, допоміжне, інструментальне положення, надбудовуючи на іншому, більш широкому освітньому фундаменті. Параметри правової культури значно виходять за формальні межі правових відносин. Той факт, що «власного» правового змісту в юридичній професії відносно небагато, що головна роль правової освіти полягає в задачі пристосувати людину до основ юридичного мислення, зовсім не свідчить про простоту і лінійність формування професійної юридичної свідомості. Навпаки, бідність власної методології права ставить проблему пошуку синтетичних режимів, в яких правова свідомість отримує максимальну цілісність і глибину вираження. Такими режимами в широкому сенсі можуть бути політична, морально-релігійна та соціально-економічна культура суспільства.

Кожне суспільство виробляє власний спосіб формування правової професійної свідомості працівників правової сфери. Значну ефективність показала англійська система, що включає підготовку працівника правової сфери в структурі самої юридичної діяльності, і американська система, яка побудована як освіта післядипломного рівня на основі соціально-політичного, історико-соціологічного та економічного освітнього фундаментів. Очевидно, що безпрецедентно високий суспільний статус юридичного корпусу в Англії і США тісно пов'язаний зі специфікою соціальних відносин, інтегрованістю механізму формування особистості правознавця в політичну та соціально-економічну культуру суспільства. Отримати «вузьку» юридичну освіту і забезпечити професійну інтеграцію – далекі між собою явища, і вони вибудовуються в певну інноваційну систему формування юридичного стилю країни.

Правова освіта в Україні ґрунтується на континентальній традиції, якій притаманний академічний фундаменталізм. Його особливість – освітня корпоративність і самоцінність наукового, зокрема юридичного, знання. Характерною рисою такого типу формування професійної свідомості працівників правової сфери є значна соціальна автономія правової освіти, заснована на здатності академічної спільноти самостійно визначати програми свого розвитку. Наслідком такого положення став нахил на дидактичні методи реалізації юридичних програм, де методологія підготовки працівника правової сфери в принципі не відрізняється від навчання іншим соціальним і природним наукам. Дефіцит «науковості» у цій традиції юриспруденція заповнює великими філософськими та історичними екскурсами і докладним викладом догматичних питань. Однак дидактичне мислення малозмінне, тому в академічній юриспруденції панують коментарі та історичні ретроспекції, наукові факти і теорії [8, с.8].

Як ми вже відзначали, правова культура – це механізм відтворення і передачі норм правової поведінки. Частина цього механізму знаходиться взагалі поза культурою і визначається рядом психофізіологічних закономірностей, які успадковуються. Успадковані ознаки є результатом дії складного механізму відбору характеристик поведінки, в якому культурний досвід цілком здатний фіксуватися на генетичному рівні. Генетична сфера правової поведінки зазнає вплив і матеріально-речових умов існування людей (від змін клімату і харчування до статеві-вікових відмінностей), і соціальних факторів. Спосіб диференціації правового і неправового обумовлений як відображенням культури, так і генетичним походженням.

Незважаючи на існування у людей загальних генетичних і біологічних властивостей, культурно-правова різноманітність поведінки величезна. Прямою лінією взаємодії генетичних і соціальних чинників тут служить вплив на правову культуру національної специфіки. Національний характер має складну природу, в його становленні беруть участь умови природно-історичного відбору особистісних рис і ознак. Фундаментальні реакції людини у сфері способів матеріального виробництва, сімейних відносин, виховання дітей, організації політичного устрою формуються в більшій мірі через передачу культурного досвіду, ніж на генетичному рівні. Цей же механізм свідчить, що культурні норми схильні до значної мінливості, вони здатні змінюватися в часі, в тому числі під впливом рецепції «чужорідного» матеріалу. Власне, історія права являє собою безперервний процес змін у стилі правової поведінки.

«Генетичні» особливості національної правової культури, що формуються під впливом довготривало діючих політичних і соціально-економічних факторів, звичайно, мають глибокий вплив на універсальні типи поведінки в соціальних групах і регіонах. Так, тривалі деформації політичного режиму, обмеження доступу до культури та освіти, особистої участі в становленні правових відносин, безумовно, сформували нинішні особливості правової свідомості і правового менталітету в Україні. Однак історична практика свідчить про значні можливості правової культури та освіти змінювати, у тому числі досить радикально, сформовані стереотипи правової поведінки.

Національний «правовий характер» українців здійснив еволюцію на двох основних соціальних етапах: перший – у зв'язку з переходом від язичницького слов'янства до християнської культури, другий – після церковного розколу і петровських реформ. Для першого етапу характерна перевага етичних і містичних основ над суспільними і правовими, для другого – навпаки, фетишизація форми, пригніченість традиції формальним законом і втрата правовою свідомістю коліс глибокого етичного контексту [6, с.386]. Третій етап фундаментальних змін національної правосвідомості розгортається сьогодні на наших очах і має багато в чому потенційний і не сформований в своїх тенденціях сенс. Представляється очевидним, що на нинішньому етапі антропологічної еволюції національної правової культури допускаються втрати основних соціальних характеристик вітчизняної правосвідомості, вводяться в дію ретроградні фактори. Зупинити цей процес можна тільки через усунення перешкод до самостійної творчої діяльності у сфері масової поведінки в рамках конституційних демократичних інститутів. Головне в цих змінах – не стільки власне юридичні форми, скільки правові інститути взаємодії, встановлення статусів, сімейні, побутові, виробничі вчинки, які приймають масовий характер.

Робота з модернізації правової освіти пов'язана з переосмисленням оцінок вітчизняної правової культури. Так, в останнє десятиліття майже апріорно стала думка про те, що відмінною особливістю нашої правової культури є відсутність в історії нашої країни стійких правових традицій, правових цінностей і що для українського суспільства характерна підміна правосвідомості етичними переконаннями. Тези про те, що нібито «протягом століть ідеї права і свободи, правової держави і прав особистості не мали місця в українському історичному досвіді» і що «українській суспільній свідомості притаманний правовий нігілізм, неповага до права і закону» стали практично загальноприйнятими у навчальній літературі [5, с.212].

Постає цікаве питання, чи можна виховувати правову свідомість працівників правової сфери на постійному навіюванні думки про історичну зумовленість і закономірність правового нігілізму в Україні? Жодна країна в світі не готує свої правові кадри на такого роду теорії. Якби ще вона була вірна. Навіть бурхлива і складна українська історія дає з цього приводу дуже значний розкид прикладів. Жоден народ у світі не асоціальний за своєю природою. Форми і шляхи правової соціалізації в культурі можуть бути, звичайно, різними, і їх закономірності треба вивчати, а не політизувати. Теорія «природженого» українського правового нігілізму – ненаукова і шкідлива, і в цьому відношенні дуже схожа на горезвісну «норманську» теорію походження Руської держави, тільки тепер от для пояснення сучасного права і сучасної правової культури.

Сучасна історична наука, практичний досвід української правової системи в пореформений період свідчать про застарілість такого роду висновків. Феномен вітчизняної правосвідомості виявився набагато глибшим пореформених оцінок. Так, поширене небажання користуватися правом на судовий захист у разі порушення суб'єктивних прав і свобод, яке констатували різні соціологічні дослідження, які зробили з цього висновок про низьку правову культуру і правовий нігілізм населення, насправді в більшій мірі фіксує тільки лише обґрунтовану недовіру громадян до нової судової системи України, її дорожнечу, а не про нерозвиненість юридичних уявлень самих українських громадян [6, с. 221]. Про це побічно свідчить і той

факт, що наші співвітчизники залишили далеко позаду інших європейців за кількістю звернень до Європейського суду з прав людини, незважаючи на всю складність цієї процедури.

Теза про підміну правосвідомості етичними поглядами в Україні також не витримує наукової перевірки, яка свідчить, на жаль, про недостатність саме релігійно-етичних компонентів суспільної свідомості і про те, що її провідна роль у генезі поведінки швидше поки ідеал, ніж реальність повсякденної правосвідомості в Україні. Давно відмічено, що, скажімо, характерною рисою українсько-православного ставлення до Церкви, що перейшла з візантизму, є перевага культу над мораллю, пріоритетна повага до обряду, ритуальність якого, як зазначається дослідниками, ставиться навіть вище виконання моральних заповітів. Ця риса неминуче характеризує і правову свідомість українців. «Лайка, бійка, пияцтво, – писав А. Сльчанінов, – менший гріх, ніж порушення посту; порушення цнотливості легше проститься духівником, ніж неходіння до церкви ...» [1, с.168,175]. Нерозвиненість етичної сторони поведінки, зовнішній фетишизм юридичної форми та ігнорування сенсу і духу права у правовідносинах, слабкість саме етичних норм поведінки на індивідуальному рівні – істотні недоліки сучасної вітчизняної правової культури.

У соціальній правовій державі, до статусу якої прагне Україна, правова культура виступає природним середовищем розвитку людини і найважливіших сфер її життя. Україна не може актуалізувати свої можливості без радикальної зміни ситуації в галузі права та правопорядку. За наявності досить диференційованого законодавства, системи юрисдикційних установ та безсумнівному етапному розвитку все ж з точки зору резервів свого історичного потенціалу правова культура країни переживає стагнацію. Неодмінною умовою розвитку економіки і прогресу в будівництві правового суспільства є і радикальні зміни в правовій культурі, що усувають перешкоди в демократичних механізмах відтворення правової свідомості.

Наприкінці 1980-х у зв'язку з відкриттям нових соціальних можливостей у суспільному розвитку в країні в буквальному сенсі назрівала культурна революція права. Але нічого не сталося. Основні суперечності і завдання не були вирішені, в тому числі в рамках судової реформи та правової освіти. Розвитку в дев'яності роки не можна заперечувати. Однак він пішов неприйнятним для нашої правосвідомості етичним шляхом – через «точкове» підвищення добробуту суддів, формування їх замкнутої ієрархії і незалежності від населення, комерціалізацію правової освіти, непомірне розбухання правоохоронних органів з неминучою бюрократизацією, деградацією суспільної правозахисної функції, зниження рівня доступності юридичної допомоги населенню і культивування інших антисистемних явищ [6, с. 223].

Культурній революції, яка давно назріла в повсякденній правосвідомості, заважають стійкі структури бюрократичного управління, слабо реагуючі на соціальні потреби суспільства. Сама по собі юридична практика не в змозі сформулювати адекватний соціально замовлений правовий розвиток. Масова юридична практика об'єктивно «підганяє» під свій утилітарний і найчастіше соціально деформований ранжир підготовку працівників правової сфери, вимагаючи від вузів «готовності» випускників виконувати доручення роботодавця. Інших ідей роботодавці, яких зараз запрошують до співпраці у проектуванні освітніх держстандартів, як правило, заявити не можуть, будучи обмеженими рамками відомчого службового інтересу. Тим часом головне завдання освіти нового покоління – інноваційність, це значить – змінювати ситуацію, юридичну практику, формувати нову правову культуру на засадах, адекватних соціальним цінностям України.

Як ми вже зазначали, структурно правову культуру умовно можна розділити на традиційну (народну), сучасну масову і високу (професійну). Основний пласт культури права формують абсолютно безграмотні в юридичному відношенні люди. Однак саме вони утворюють головний ешелон стійкості і творчого начала в забезпеченні національного правопорядку. Грунтуючись на самих побутових, часом суто утилітарних і грубо-неосвічених уявленнях, механізми суспільної свідомості з'єднують ці наївні і стихійно раціональні уявлення з науковою юриспруденцією. Таким чином, не тільки знання права і користування його «продуктами» у вигляді, скажімо, інформованості про права, справедливий судовий захист, навколо чого в основному проблематизується «завдання» вітчизняної правосвідомості, а доступ простих людей до діяльності з об'єктивно правовим змістом, до реальної юридичної творчості – ось основне завдання і справжня перспектива культурної революції права в Україні. Але саме в доступності населенню юридичної діяльності і полягає основна складність формування нової правової культури в країні. У цій сфері можливості людини в пореформений період парадоксально зменшилися. Можна скільки завгодно говорити про слабкість юридичних традицій в Україні та закликати до «підвищення рівня» правової свідомості, але за відсутності реальної юридичної практики масового характеру, в яку залучені люди, за відсутності реальної участі в юридичній творчості правова культура в принципі не може розвиватися. Розвиток місцевого самоврядування, розширення меж політичної участі у вирішенні проблем суспільства, дійсна конкурентність у суспільних відносинах, зниження корупції та клановості у прийнятті рішень на різних рівнях – ось джерела зростання правової культури в Україні. На жаль, у цих областях ми багато чого втратили навіть порівняно з радянським періодом. Так, за станом громадського самоврядування, залучення, скажімо, населення до вирішення місцевих проблем через регіональні референдуми Україна значно відстала від США і європейських країн. Для нас, спадкоємців унікальних колективістських історичних традицій, це неприйнятна втрата морального лідерства в ключовій сфері політико-правової культури.

Висновки. Нинішня кризова ситуація на фінансових ринках свідчить про те, що етика західного суспільства має фундаментальний недолік саме в правовій культурі. Панівна правосвідомість сучасного ринкового капіталізму визначає принципи економічної поведінки. Корпоративні скандали, зловживання фінансових менеджерів, їх не знаюча міри жадібність і продажність ґрунтувалися на системі стимулювання, допускали особисте збагачення за рахунок своїх акціонерів і найманих працівників.

Правова освіта працівників правової сфери в Україні накопичила значний потенціал, який зможе розкритися виключно в руслі української правової культури.

В контексті теми нашої статті, вважаємо за доцільне запропонувати ряд заходів щодо створення необхідних умов розвитку професійно-правової культури у сфері правотворчості (формування права): підвищення рівня професіоналізації законодавчої діяльності, посилити рівень надання населенню права законодавчої ініціативи, поширити знання у галузі юридичної техніки, широко публічно висвітлювати законопроектну діяльність, посилити юридичну відповідальність за порушення прав і свобод громадян; та у сфері правозастосування (реалізація права): створити ефективну процедуру ліцензування юридичних професій, надалі удосконалити судову систему в рамках захисту прав і свобод громадян та забезпечення прямої дії норм Конституції України, здійснювати практичні семінари для працівників державних органів, створити консультативні ради при юридичних відомствах.

Література

1. Ельчанинов А. *История религии.* / Ельчанинов А., Флоренский П., Эрн В. М.; – Париж, 2005. – С. 168, 175.
2. Ключевский В. О. *Курс русской истории: соч. в 4 т./ Ключевский В. О.* – М., 1906–1915. – Т. 1. – 1906. – С. 386–387.
3. Курьшев Е. Ю. *Рецепция в праве. Вопросы теории: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е. Ю. Курьшев.* – Саратов, 2006.
4. Осика І.В. *Правова культура у формуванні правової, соціальної держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01 / І.В. Осика; Ін-т законодавства Верхов. Ради України.* – К., 2004. – С. 9–11.
5. Перевалов В.Д. *Теория государства и права: учеб. для вузов / Перевалов В.Д.* – М., 2004. – С. 212–213.
6. *Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія / [Герасіна Л. М., Данильян О. Г., Дзьобань О. П. та ін.]; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого.* – Х. : Право, 2009. – С. 221.
7. Семенов В. П. *Россия. Полное географическое описание нашего Отечества / под ред. В. П. Семенова.* – СПб. 1902. – Т. 2. – С. 182.
8. Сливка С. С. *Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.12 / Сливка С. С. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого.* – Х., 2002. – С. 10.
9. Юртаева Е. А. *Организация профессиональной подготовки юристов в дореволюционной России / Е.А. Юртаева // Журнал российского права.* – 2008. – № 7. – С. 123.
10. Tamanaha B. *A General Jurisprudence of Law and Society / Tamanaha Brian.* – 2001.
11. Nelken D. *Comparing Legal Cultures / David Nelken.* – 1997. – P. 58-88.